

Türküstan

www.turkustan.az

**Aydın
Qasımlı**

Filologiya üzrə
fəlsəfə doktoru

Bizim yazar

(əvvəli ötən sayımızda)

Əsirə əsir kimi deyil, qonaq və dost münasibətləri bəsləyən Alp Arslanın İmperator rəqibinə "Mən bu duruma düşsəydim, mənə nə edərdin?" sualına qarşı İmperatordan "Düşməyə yapılmısa gərəkeni edərdim" cavabını alıncaya Alp Arslan İmperator Diogenisə: "Mən burada qalib olsam, yaxşılıq edəcəyəm dəir Tanrıya bir əhdə bulunmuşdum. Allah yaxşılıq düşüncələrin arzusunu gerçəkləşdirir. Ona görə də səni yenidən taxt-tacına qaytaracağam" demiş və dediyinə də əməl etmişdi. Bütün o dövr müəllifləri Sultan Alp Arslanın bu böyüklüyünü heyranlıqla qeyd etmiş, tarixdə ilk dəfə bir Bizans İmperatorunun əsir olması ilə nəticələnən bu böyük zəfər, dövründə də təqdir edilmiş, bütün İslam aləmində qələbə şənlikləri keçirilmiş, bir çox hökmdarlar Alp Arslanı təbrik etmişdilər (Seçmələr bizimdir-A.M. Bax: Osman Turan, Səlcuklular tarixi, Ankara 1965, səh.156-160).

Alp Arslan Malazqirt zəfərindən sonra əsir etdiyi Bizans İmperatoru Romanos Diogenis ilə bir sülh anlaşması yapmış və bir "qardaşlıq andı" ilə bir-birlərinə bağlanmışdılar. Yeni İmperator Mixael, Romanos Diogenisi taxtdan kənarlaşdırdıqdan sonra

və böyük dövlət xadimi dahi bir sərkərdə olan Alp Arslan hətta ona qarşı üsyan edənlərə döyüşdə əsir düşənlərə qarşı belə mərhəmətli davranmış, onları bağışlamış, müharibələr istisna olmaqla qan tökülməsinin əleyhinə olmuşdur.

qısa müddət ərzində ulu babası Səlcuq Bəyin yaşadığı Sır-Dərya boylarından Aralıq dənizi sahillərinə qədər genişlənməmişdir. O, ildirim sürəti ilə Türküstanı, Xəzər sahillərini, Qafqazı öz tabeliliyinə aldıqdan sonra İslama ağır zərbə vuran Fatimilərə və İslamın düşməni xristian Bizanslılara qarşı iki böyük səfərə çıxmış və üçüncü də qələbə qazanmışdı.

Türk tarixinin unudulmaz şəxsiyyətlərindən olan, Andolunu türklər üçün vətən yapan Malazqirt qəhrəmanı Sultan Alp Arslan 9 illik sultanlıqdan sonra 25 noyabr 1072-ci ildə 43 yaşında hiylə ilə onun yanına soxulan bir qaraxanlı qala mühafizi tərəfindən xəncərlə qətlə yetirilmiş, Mərvdə dəfn edilmişdir. Xain qala komandanı tərəfindən qətlə yetirilərkən: "Türküstan səfərində bir təpə

rəsmi bir "Bəyənəmə" yayınlamışdı ki, bu da 1072-ci ildə Türk İmperatorluğunun erişdiyi əzəməti göstərən bir mənbə, Səlcuqlu Türk Xaqanlığının bir Cahan İmperatorluğunu təsdiq edən rəsmi sənətdir.

Öz sağlığında "Cahan Sultanı", "Fatehlər atası", "Adil Sultan" ləqəbləri daşıyan Alp Arslanın hakimiyyəti dövründə Şərqdə məşhur "Nizamiyyə mədrəsəsi" 1065-1067-ci illərdə inşa edilmiş fəaliyyətə başlamış, din-dövlət məsələləri onun zamanında dövlətin gündəminə gəlmiş, vəziri Nizamülmülk Sultanın izni ilə bu məsələ ilə yaxından maraqlanmışdı. Alp Arslan tarixi zəfərləri ilə yanaşı bir sıra mədrəsələr tikdirmiş, elm adamları və tələbələrə vəqf gəlirləri ilə maaşlar və təqaüdlər təsis etmiş, böyük quruculuq işləri gör-

bir sıra vəlilik kəramətləri tarixi mənbələrdə özünə yer almışdır.

Alp Arslan çox sevdiyi, bir sıra yürüşlərə özü ilə bərabər apardığı və vəliəhd təyin etdiyi oğlu Məlikşaha (1072-1092) gənc yaşında ikən böyük bir İmperatorluq və Nizamülmülk kimi məşhur bir dövlət xadimi miras qoyub getmişdir. Atası Alp Arslandan sonra tək əngəl olan əmisi Kavurt Bəyi vəziri Nizamülmülk vasitəsilə zərərsizləşdirən Məlikşah artıq İslam dünyasının tək hakimi olmuş, Kaşğardan Boğazicinə, Aral gölündən Hind dənizi və Yəmənə, Sırdəryadan Aralıq dənizi sahillərinə qədər dövlətin sərhədlərini daha da genişləndirərək atası Alp Arslan kimi müəzzəm Səlcuqlu Türk İmperatorluğunu mədəni və iqtisadi cəhətdən yüksəltmiş, hər tərəfdə geniş quruculuq işləri gör-

Malazgirt fatehi – Böyük Səlcuqlu xaqanı Sultan Alparslan

Alp Arslan çox sevdiyi, bir sıra yürüşlərə özü ilə bərabər apardığı və vəliəhd təyin etdiyi oğlu Məlikşaha (1072-1092) gənc yaşında ikən böyük bir İmperatorluq və Nizamülmülk kimi məşhur bir dövlət xadimi miras qoyub getmişdir. Atası Alp Arslandan sonra tək əngəl olan əmisi Kavurt Bəyi vəziri Nizamülmülk vasitəsilə zərərsizləşdirən Məlikşah artıq İslam dünyasının tək hakimi olmuş, Kaşğardan Boğazicinə, Aral gölündən Hind dənizi və Yəmənə, Sırdəryadan Aralıq dənizi sahillərinə qədər dövlətin sərhədlərini daha da genişləndirərək atası Alp Arslan kimi müəzzəm Səlcuqlu Türk İmperatorluğunu mədəni və iqtisadi cəhətdən yüksəltmiş, hər tərəfdə geniş quruculuq işləri aparmış, böyük şəhərlərdə Nizamiyyə mədrəsələri təsis etmiş, elmin, mədəniyyətin, sənaye, kənd təsərrüfatı və ticarətin inkişafına rəvac vermişdi...

onun gözələrinə mil çəkdiyini eşidən Alp Arslan buna çox hiddətlənmiş. Bizanslılarla sülhün pozulduğunu və müharibənin başladığını elan etmiş və Türklərə: "Aslan və qartal yavruları kimi olunuz! Yer üzündə gecə-gündüz uçunuz! Artıq Romalıları aman verməyiniz!" deyərək Andolunun bütün qapılarını Türklərin üzünə açmışdı. Bundan sonra Türklər Anadoluya axışmaqda, hər tərəf Oğuz boyları ilə dolmaqda idi (Bax: Urfalı Mathieu, Chronique, Fransızcaya çevirən E. Dulaurier, Paris 1858, səh.170).

Sultan Alp Arslan Bizans İmperatorluğuna qarşı 1071-ci ildə qazandığı "Malazqirt zəfəri" ilə Türklərin ondan sonrakı min illik tarix səhifəsini açmışdır. Ədalətli

"Malazqirt zəfəri" ilə adı Dara, İskəndər, Sezar, Xalid ibn Vəlid və Əmr ibnül-Asla bərabər şəkillənən Alp Arslan İngiltərədən Yaponiyaya qədər uzanan müəzzəm bir ərazidə böyük bir şöhrət qazanmışdır. Bütün tarixçilər Alp Arslanın "Malazqirt zəfəri"ni "Bütün dünya tarixinin dönüş nöqtəsi" adlandırmışlar. Bütün Avropada dərin əks-səda oyandıran və İslam dünyasını sevincə qərç edən "Malazqirt zəfəri"-nin böyük qəhrəmanı Alp Arslanın qısa seltənəti (1063-1072) Türk tarixinin mühüm dövrlərindən birini təşkil edir. Onun hakimiyyət dövrü Türk dövlət sistemi və cahan hakimiyyəti məfkurəsinin ən parlaq dövrlərindən biri olmuşdur. Onun sayəsində Səlcuqlu İmperatorluğu

üzərinə çıxdığımız vaxt ordumun əzəmətindən və əsgərlərimin çoxluğundan altımda yerlərin titrədiyini hiss edir və öz-özümə: "Mən dünyanın hökmdarıyam. Heç bir qüvvə mənə qarşı çıxma bilməz. Bu ordu ilə Çini də fəth edərdəm- deyirdim. Bu qürur üzündən bu vəziyyətə düşdüm. Halbuki hər səfərə çıxışında Allahdan yardım diləyirdim". deyərək təkabürün, lovğalığın kimsəyə xeyir gətirməyəcəyini bəyan etmişdi.

Böyük Türk Xaqanının gənc yaşda bir sui-qəsdə qurban gedərək ölməsi Türk İmperatorluğunun dostları arasında dərin təssüf hissi yaratmış. Xəlifə öz təssüfünü bildirən və bütün dünya müsəlmanlarına baş sağlığı diləyən

müş, karvansaraylar, körpülər tikdirmiş, su kanalları çəkmişdi. Onun zamanında Zeyn əl-İslam Əbül Qasim Quzeyri və İmamül-Harameyn Cüveyni kimi məşhur elm adamları yetişmişdi.

Xristianlar üzərində ən böyük qələbə qazanmasına və xristianları məğlub etməsinə baxmayaraq hakimiyyəti altına aldığı xristian ölkələrdə ədalət və mərhəməti ilə məşhur olmuş, dövrünün xristian mənbələri onun yüksək insani keyfiyyətlərini öymüş, onu "Adil Sultan" adlandırmışlar.

Dörd yüz il parlaq bir dövr yaşayan Xəzər Türkləri də Səlcuqların İslam dünyasına hakim olduğu Sultan Alp Arslan zamanında tarix səhnəsindən çəkilməmiş, Oğuz Türkləri olan Səlcuqlularla qaynaq qarışmışlar.

Alp Arslan Türk törəsinə əməl edərək ziyafətlər vermiş, müntəzəm olaraq Türk törələrinə əməl etmişdir. Onun məşhur bir deyimində göstərilir ki: "Biz Türklər təmiz müsəlmanlarıq, bidət (küfr) nədir bilmərik. Bu səbəbdən ki, Allah bütün Türkləri əziz etmişdir."

Tarixi mənbələr Alp Arslanı "hökmdarlar arasında onun qədər Allaha, dinə və cihada bağlı kimsə yoxdur" kimi vəsfələndirmişlər. Onun şəxsiyyəti əfsanələşmiş,

aparmış, böyük şəhərlərdə Nizamiyyə mədrəsələri təsis etmiş, elmin, mədəniyyətin, sənaye, kənd təsərrüfatı və ticarətin inkişafına rəvac vermişdi. Belə bir İmperatorluğun başında dayanan gənc Sultan Məlikşah əcdadlarından miras qalan bu dəyəri qiymətləndirmiş, Antakyaдан Aralıq dənizi sahillərinə varınca atı ilə dənizə girmiş, qılıncını üç dəfə dalğalara çıxaraq dövlətinin sərhədlərini buralara qədər genişləndirdiyi üçün Allaha şükr etmiş və: "Ey atam! Sənə müjdələr olsun, kiçik yaşda buraxdığın oğlun ölkəsini quru sahələrin sonuna qədər genişlətdi" – deyərək Aralıq dənizindən götürdüyü qumları Mərvdə atası Alp Arslanın məzarına səpmişdi. (Seçmələr bizimdir-A.M. Bax: Prof. Dr. Osman Turan, Türk Cihan hakimiyyəti məfkuresi tarixi, səh.196).

Böyük Səlcuqlu Türk Sultanı Alp Arslanın adı zamanımıza qədər ən böyük sayğı və sevgiylə anılmış, ən böyük tarixçilər, ədib və sənətkarlar, o cümlədən də böyük mütəfəkkir Mövlana Cəlaləddin Rumi tərəfindən adı hörmət və ehtiramla yad edilmiş, şəninə yüzlərlə qəsidə və təbriknamələr həsr edilmişdir.

Ruhu şad olsun! Amin.

Oxu, oxut, abunə ol!